

Eredményeket, részeredményeket és metodikai koncepciókat tárnak elénk a szerzők tudományos okfejtéssel, logikus bizonyítással. Egységesen jellemző a tanulmányokra a világos kérdésfeltevés és konklúzióként a kérdésre adott válasz. Szakmai vitákra alapot és okot adó megállapításokat – meglehet – találnak majd e témával behatóbban foglalkozó kutatók (magam nem tartozom közéjük), de bizonyára senki nem vitatja el a kötet (konferencia) értékét.

Szembetűnő, hogy a dolgozatok többségében – különböző aspektusból ugyan –, a struktúrákkal párhuzamosan az interpretáció említésével vagy nélküle az intonáció kap kiemelt funkciót.

A szemantika mellett a szövegsemantika hipotetikusán meglevő törvényszerűségei jelentenek perspektívát a szövegkutatók számára.

Végül: a tanulmánykötet olvasója többször kényszerül „rendszerváltásra”, mert a kutatók különböző iskolák alapján és eltérő rendszerekkel (ábrázolási módokkal) dolgoznak, de a tudományos igényesség a fundamentumban és az eredményben is megmutatkozik.

R. Molnár Emma

Carmen Vlad: Textul aisberg. Elemente de teorie și analiză

Casa Cărtii de Știință, Cluj, 2000. 277 p.

1. A könyv címe magyar fordításban: *A szöveg (mint) jéghegy*. Ebből a címből is következően sajátos benne az, ami miatt a szerző a szöveget metaforikusan jéghegynak nevezi. Bevallott célja, hogy ezzel az elnevezéssel az olvasóban érdeklődést keltsen fel, hogy valamilyen elvárásra készítessen (5). Persze ennél jóval többről van szó, olyasmiről, mint amiről az első fejezet elején olvasható – egy versből vett – részlet mottóként már előre tájékoztat: a szavak arról zengenek, ami van és ami nincs (Nichita Stănescu).

Mit is jelent ez a metafora? A *jéghegy* alsó, nagyobbik része nem látszik, csak a felső, a kisebbik rész látható, azaz a látható és a nem látható kettősség jellemző rá, ami az irodalmi szöveg implicit (rejtett, ki nem mondott) és explicit (jelölt, világosan kimondott) kettősségének felel meg, és ezt világítja meg a szerző a fentebb idézett versrészlettel: ami van, és ami nincs.

A jobb megvilágítás érdekében érdemes idevonnunk korábbi könyvéből (*Sensul, dimensiune esențială a textului* 1994., magyarra fordítva valahogy így lenne: *A jelentés a szöveg lényegi dimenziója*) egy sokatmondó megjegyzését, ami szerint a költői „kiszólás” látszatra nem más, mint egy „sziget” a szövegben, minthogy ezt a „kiszólást” a hidegségbe, közömbösségbe rejtett kapcsolatok „a jelentés gyenge, de el nem szakítható vásznába szövik” (195). Ezt azt is jelenti, hogy a szöveget nem lehet csak nyelvészeti szempontból vizsgálni, hanem olyan megközelítések is szükségesek, amelyek segítségével fel lehet fedni, le lehet írni azt, ami ki nem mondott, meg nem fogalmazott, ami ki mondhatatlan (193).

Idevágó fejtegetéseiből kiderül, hogy a *szöveg jéghegy* metaforának olyan jelentést tulajdonít, amely elméleti szempontból megfelel „a jelentéssel ellátott nyelvi jelkomplexus” tartalomnak (9), ami a szövegfogalom lényegét tükrözi. A szöveg fogalmáról szól-

va hangsúlyozza, hogy valamennyi összetevőjére, sajátosságára, összefüggésére figyelemmel kell lennünk – a témából is következően –, mindenekelőtt arra, ami látható, illetőleg hallható (vagyis explicit), vagy rejtett (vagyis implicit), ami belső vagy külső összefüggés, továbbá ami a létrehozás, a szövegalkotás vagy pedig a létrehozás, az alkotás eredményére jellemző (15).

2. Könyvének tárgya voltaképpen a szöveg lényegére vonatkozó, azzal összefüggő, azzal kapcsolatos – olykor a dilemmáig elmenően – sok és sokféle kérdés felvetése, taglalása valahogy úgy, hogy a szóba hozott kérdések, illetőleg a rájuk adott válaszok újabb kérdések felvetéséhez vezetnek.

Példánk erre a tárgyalásmódra – ami egyben az első fejezet kiindulópontja – a következő kérdés: vizsgálható-e a szöveg kategória minőségként? Ha igen, akkor ebből egy újabb tisztázandó kérdés adódik, az, hogy hogyan lehet a szöveget és vizsgálatát a nyelvészeti diszciplínák sorában elhelyezni. Az erre adandó, adható válaszból következik az újabb kérdés, hogy van-e a szövegnek olyan sajátossága, amely összefügg a *jéghegy* jelentésével, és hogy ennek a kifejtése tanulságos és termékeny gondolatokat, ötleteket sugalljon (6).

Ennyiből is érthető, hogy CARMEN VLAD könyvében lényegében az analogikusan *jéghegyként* felfogott szövegfogalmat világítja meg, közelíti meg különböző szempontból, amelyekről a kötet fejezetekre osztása, a fejezetek tartalma tájékoztat.

Az első rész: a szöveg (mint) jéghegy, elméleti és elemzési kérdések. 1. A szöveg nyelvészeti és szemiotikai alapjai. 2. A szövegszemiotika és a Peirce-i modell. 3. A jelentés, a sajátos szövegtartalom. 4. A szövegjelentés dinamizmusának kapcsolattípusai. 5. A szövegjelentés bonyolult logikája. 6. A diszkurzus lajtása és sűrítése mint költői stratégia. 7. A paradoxon szövegfunkciói az irodalomkritikai diszkurzusban.

A második rész: nyelvészet, stilisztika, szemiotika – (publikált) tanulmányok és cikkek.

3. Ebből a tartalomjegyzékből is kiderül, hogy a legtöbbet tárgyalt kérdés a szöveg jelentése. Hogy ennek jelentőségét a szerző – valóban a tényleges helyzetnek megfelelően – sokra értékeli, hogy textológiai érdeklődésének ez áll a középpontjában, bizonyítja a fentebb már említett korábbi könyve is (*Sensul, dimensiune esențială a textului* 1994.). Újabb kötetében új szempontokkal gazdagítja a szövegjelentés vizsgálatát. Ezek közül szeretnék néhányat megemlíteni, elsősorban azokat, amelyek természetesen is következnek az eddig elmondottakból, mindenekelőtt a *jéghegy* metaforából.

Egyik érdekes megállapítása az, hogy a jelentés lényege szerint egy új, egy magasabb szintű, egy megnövekedett komplexitású tartalom, ami a kifejtett, jelzett tartalomnak egy meghatározott közléshez való átirányításából fakad, és ezt annak kimutatásával lehet megmagyarázni, hogy a makrojelnek nevezett jelölő jelöltjének a szövegben egy sajátos kifejezés felel meg, ami miatt COȘERIU-val egyetértésben állítja, hogy a szövegnyelvészeti tulajdonképpen szövegszemiotika (a jelentés nyelvészet), és ennek alapján el lehet fogadni a szöveg szint autonómiáját (7-8, 17, 45).

Mindent a szerző azzal az érdekes és jól érvelt gondolattal viszi tovább, hogy a jelentésalkotás leírása a szövegnyelvészethez mint hermeneutikának a feladata, minthogy a jelentés szempontjából a szövegnyelvészet értelmezés, azaz hermeneutika (8, 17).

A szöveg vizsgálata számára szóba jöhető elméleti keret alapja a szövegnyelvészet és a szemiotika. Az első a nyelvi jelek szövegbeli funkcionálását tanulmányozza, és így

– mint már említettük – tulajdonképpen a jelentés nyelvészeté vagy hermeneutikáé. A második, a szemiotika a vizsgálatok mindenképpen szükséges kiterjesztésének a tényéből, igényéből adódik. A szerző itt a szöveg funkcionálásának olyan sajátosságaira is figyelemmel van, amelyeket a nyelvészet eszközeivel nem lehet megmagyarázni. Ezek közül elsősorban a szimbolizálás, kommunikáció és a megismerés folyamataira gondol. A szerző szerint ezek vizsgálatát a szemiotika biztosítja, ami szerinte az egyik legátfogóbb és nem dogmatikus tudomány. Ezen belül a szemiózis révén a jel, a gondolkodás és a világ össze vannak kötve, és így ebben az összefüggésrendben a „jel-szöveg”-ből és annak révén alakul ki, teremődik meg a világ „imágó”-ja (17).

A jelentés és a szöveg összefüggését sokféle megvilágításba helyezi. A kettő kapcsolatában a legfontosabb az lehet, hogy a szerző szerint a szöveg az egyedüli „közeg”, amely a jelentés valamennyi összefüggését aktualizálni és megmagyarázni tudja éppen azért, mert egy szöveg „valamennyi hatása” magából a szövegből adódik (47).

Érdekes az is, amit a szövegjelentés „hálózati” jellegéről mond. Szerinte ugyanis mindegyik szövegben sok és sokféle háló szövődik össze, amelyek nyelvi és nem nyelvi jelekből és funkciókból, értékekből alakulnak, jönnek létre, ilyen például: a kommunikatív, a referenciális, tematikai, illokucionáris, érvelő, modális, helyi és időbeli, eseményi, figurális, képi vagy az intonáló tényező, jelleg. Mindezek és társaik fejlesztik, gazdagítják, kiterjesztik a szöveg jelentését (88–89).

4. A jelentés mellett szót kell ejtenünk a *szöveg* mellett gyakran feltűnő fogalomról, a *diszkurzusról*, amivel „a szöveg elméleti szempontból nyelvészeti kapcsolatba kerül” (11). Megtudjuk, hogy ez a kommunikációval társuló fogalom „ellenlábasa” a *language*-nak mint a jelek rendszerének (11). A diszkurzus egyfajta (társadalmi) cselekvés, praxiológiai jelenség, amely többek között performatív szintjével is jellemezhető. Ezzel szemben a szöveg nyelvészeti tárgy, és lényege szerint nem más, mint a diszkurzív „tevékenység” eredménye (12). A szöveg viszont létrejötté után a diszkurzust fokozatosan bevonja szemantikai szférájába (11).

A szóban forgó két fogalom kapcsolatáról szólva a szerző elismeri, hogy elméletileg különböző szempontok alapján a szöveg és a diszkurzus fogalma elhatárolható, mégis úgy véli – és ezt nagyon hangsúlyozza –, hogy az elhatárolás a lényeget elhomályosítja, főleg ha a vizsgálat tárgya a szövegjelentés, minthogy a szövegalkotás tényének (a diszkurzusnak) az elkülönítése az alkotás eredményétől (a szövegtől) nem segíti elő annak a mechanizmusnak a megértését és megvilágítását, ahogyan a szöveg jelentése kialakul, megteremtődik (14–15). Ezért vezette be – ahogy a szerző erről szólva állítja – a *szöveg jéghegy* metaforát, amiből az is következik, hogy a szöveg valamennyi sajátosságára figyelemmel kell lennünk, többek között arra is, ami implicit vagy explicit. Más szóval a *szöveg jéghegy* modell úgy alkotandó meg, hogy magába foglalja mind a szövegalkotás eredményének, mind pedig a szövegalkotás, az eljárás kreatív és felfogó, megértési sajátosságait, azaz a szövegjelentés értelmezésének a szöveg mechanizmusai- ból kell következnie (15).

És ez a jelentésértelmezés azért fontos, mert – ahogy a szerző több írásában is megfogalmazta – a jelentés a szöveg lényegi dimenziója. És ilyen alapon állítja, hogy a szövegnyelvészet tulajdonképpen az értelmezés diszciplínája, azaz hermeneutika.

5. CARMEN VLAD könyve jelentős alkotás. Érdemeinek számbavételéhez lényegének, különböző összefüggéseinek a felmérése, megítélése és átgondolása szükséges. Fel-

fogásának valamennyi sajátossága abból fakad, hogy a szöveg fő, meghatározó összetevője a jelentés, és ezzel (is) összefüggően alap a szemiotika. Ahogy sok hivatkozásból (is) kiderül, sok mindenben COŞERIU-val vall rokonságot. De felfogása – minden bizonnyal a szemiotikai alaptól következően – közel áll a PETŐFIÉHEZ (lásd például a szövegnek jelkomplexusként való felfogását). Könyvét többek között ezért is a *Szemiotikai szövegtan* sorozatban ismertetem.

A szerző ugyan nem mondja ki, de egész eddigi munkássága, tanulmányai és könyvei azt sugallják, hogy egy sajátos szövegelmélet kialakítására törekszik, ezen munkálkodik. Legújabb könyvében is elsősorban éppen ez a törekvés méltatható. Nagy érdeklődéssel várjuk a folytatást, főleg – de legalábbis többek között – a módszertani vonatkozások kifejtését. Mintha a hermeneutika többszöri megemlézése is erre a készülődésre, lehetőségére utalna.

És kíváncsiak vagyunk arra is, hogy – feltehetőleg épp a hermeneutika révén – közeledni fog-e a posztmodern nyelvtudomány és irodalomtudomány irányába, a „szöveg és interpretáció” dekonstruktivista felfogásához (például GADAMER vagy DERRIDA, FOUCAULT vagy RICOEUR elméletéhez). És hogy ez esetben a nála „lényegi dimenziót” jelző jelentést a szövegben rejlő (inherens) sajátosságnak tekinti-e vagy pedig olyanak, amit a befogadó, az olvasó tulajdonít a szövegnek.

A várakozás és az elvárás kontextusába még sok más gondolat, feltevés is beletartozik. Így például a kognitív szempont. Ugyan még csak szórványos, de szerintünk mégis sokatmondó utalásokat, hivatkozásokat olvashatunk kognitív összefüggésekről, amelyek feltehetőleg majd produktív összetevőként fognak szerepelni CARMEN VLAD felfogásának alakulásában nemcsak azért, mert ma a kognitív nyelvészet és egyáltalán a „kognitívizmus” divatos, egyre nagyobb tért hódító tudomány, hanem azért is, és főleg azért, mert a szerző felfogásában központi témának számító jelentés jobb, többoldalú megvilágítása is ezt igényli.

Könyvének értékeléséhez részemről vitatható jellegű megjegyzések (kérdések, tanácsok) is hozzátartoznak. Egy ilyen kérdés: feltétlenül szükséges a *jéghegy* metafora, illetőleg e metafora ennyire nyomatékos kiemelése? És egy tanács: a szerző még határozottabban, még nagyobb mértékben éljen az általános tudományelmélet igényes és mindenképpen produktív szempontjaival!

Míndezeken túlmenően állíthatjuk, hogy CARMEN VLAD könyve új távlatokat jelez, és elismerésre és – ami talán ennél is több – gondolkodásra készítet.

Szabó Zoltán

Büky László: Egy vers szóhasználati háttere. Füst Milán: Szellemek utcája

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 2000. 311 p.

1. Az utóbbi években BÜKY LÁSZLÓnak sajátos „műfaja”, tanulmánytípusa lett a szemantikai szövizsgálat. Ismertetendő kötete címe is erről tájékoztat: *Egy vers szóhasz-*